

הנסיגות כטראומה לאומית

משה ז"ק

הבראתו של העם ולחזרתו לשורשיו באדמת ארץ־ישראל.

- נסיגה מפרויקטים לאומיים גדולים, כגון מטוס ה"לביא" ומפעל תעלת הימים.

בכל דור ודור חייב העם, כל עם, לבחון את דרכו, לבדוק את המוסכמות שעליהן גדל, ולהיות נכון לרפורמות הנדרשות עקב תמורות העתים. אין לקדש את הצביון האגררי שאפיין את הארץ בראשית המאה הקודמת, שכן המהפך הטכנולוגי מחייב חלוקה חדשה של משאבי אנוש בחברה. מצד שני, אין העם צריך להיתלש מהאדמה ואף לא מעבודת האדמה. מותר לזנוח את מנהגי העבר, להיפרד מהביטויים החיצוניים של ההווי החברתי, אבל בשום פנים אין להרוס את היסוד הפנימי, את ערכי היסוד של האומה. הלבוש מימי הקוקו והסרפן אינו קדוש, אבל את משימת מיזוג הגלויות כמטרה בשיבת ציון אסור לזרוק לסל ההיסטוריה, ואין להיסוג ממנה בגלל סיסמת־סרק של טיפוח המסורות של כל העדות. יתרה מזו: בולמוס הנסיגות שאחזו בנו בכל המישורים ובכל הרבדים, החל בנושאים טריטוריאליים וכלה בקונספציות רעיוניות, יוצר את הרושם של קונטר־רבולוציה למהפכה

שחוללה הציונות בהיסטוריה היהודית.

הדילמות של הנסיגה הטריטוריאלית ליוו את ישראל כל השנים מאז תקומתה. העם והממשלה נדרשו להתמודד עם צורות שונות של אילוצי נסיגה: החל מקריאת התיגר על החלטת מועצת הביטחון שתבעה את נסיגת צה"ל מבאר־שבע ומסביבתה, באוקטובר 1948, בעקבות מבצע "יואב", ועד ההחלטה החד־צדדית של הממשלה לנסיגה חד־צדדית מדרום לבנון עד יולי 2000. המבחנים היו מגוונים; החל

ל"א ניסוג אחור, כי דרך אין אחרת / אין עם אשר ייסוג מחפירות חייו" - כתב לפני שישים שנה נתן אלתרמן בשירו על הפר"ש. הדבקות בחפירות חייו היא שהובילה את העם להצלחותיו ולקיבוץ חמישה מיליון יהודים במולדתם. אולם באחרונה מורגשת התרופפות בחישוקים המלכדים את העם בדבקותו בחפירות חייו. תופעת הנסיגות המטלטלת אותנו אינה טריטוריאלית בלבד, היא מכרסמת במערך הנפשי של העם במדינתו והופכת, בלי משים, מעין סימן היכר להתנהגותה הכוללת של האומה. לא רק נסיגות משטחי מולדת, אלא גם נסיגות מערכים ומתכנים שגיבשו את העם בתחייתו:

- נסיגה ממגילת העצמאות, שהבטיחה את המעמד הייחודי של העם היהודי במדינה.
- נסיגה מהחלום של מיזוג גלויות לטובת הפלורליזם העדתי המקיים מגדל בבל סקטוריאלי.
- נסיגה מתוכנית האינטגרציה בחינוך כאמצעי לגיבושו של עם אחד.
- נסיגה מהקנאות לעברית והשלמה עם תערובת לשונית ובליל שמות זרים.
- נסיגה מהציונות כתנועה מהפכנית להנעת מפעל קיבוץ הגלויות.

- נסיגה מחוק השבות כהכרה בזכות הטבעית של העם היהודי לשוב למולדתו, והפיכתו לחוק הגירה רגיל.
- נסיגה מעקרון העבודה העברית, שהיה אבן־בניין לחלום

העיתונאי משה ז"ק, מעורכי מעריב, חיבר בין היתר את ארבעים שנות דו-שיח עם מוסקבה. פרסם שלושה מאמרים בנתיב.

מהעמידה האיתנה מול הלחץ של האו"ם להסיג את הבירה מירושלים, עד לכניעה ללחץ הסובייטי-אמריקאי להסגת צה"ל מסיני ב-1956. בין מבחנים אלה ניטלתה המדינה ממצב של "הנסוגים בדמעה", כמו מחבל ימית, עד "ברינה ייסוגו", כמו מדרום לבנון.

קץ ההשתלבות של ישראל במרחב

סיגת צה"ל מלבנון, לא זו בלבד ששמה קץ למעורבות הישראלית בארץ הארזים, אלא שבתת-מודע היא מסמלת גם את קצו של חלום השתלבותה של ישראל במרחב. הנסיגה מלבנון מבטאת בעקיפין גם את היתקוטה של ישראל מתהליך מתמשך של אקטיביזם מדיני, של מעורבות בכל הנעשה בשכנותה, מתימן עד סודן ומעיראק עד לבנון.

בעבר הביעו ממשלות ישראל את התנגדותן הנחרצת לשינוי בסטטוס-קוו הצבאי בירדן, סוריה ולבנון. בשנות החמישים ידעו שכניה של ישראל כי היא לא תשב בחיבוק ידיים אם הצבא העיראקי יחדור לממלכת ירדן. ישראל לא שמרה בסוד את אזהרתה. היא הודיעה על כך בהודעה רשמית בכנסת. ישראל נמנעה מלפרסם אזהרה מוקדמת נגד כוונת עיראק לפרוס את צבאה בשטח סוריה, אולם צה"ל התכונן לפעולה כדי לסכל את יישומה של כוונה זו. הסורים ידעו שישראל לא תשב בחיבוק ידיים אם צבאם יתפרס בדרום לבנון. לכן, באמצע שנות השבעים, כאשר ממשלת סוריה החליטה לעבות את נוכחותה בלבנון, היא נזקקה לד"ר הנרי קיסינג'ר ולמלך חוסיין, שיתווכו בינה לבין ממשלת רבין, כדי לתחום "קו אדום" בדרום לבנון, על מנת שצבא סוריה לא ינוע דרומית לו. עכשיו, בהודעה למזכ"ל האו"ם על נסיגת צה"ל מדרום לבנון, לא הסתמכה ישראל על החלטה 520 של מועצת הביטחון, שקראה לפינוי כל הצבאות הזרים מאדמת לבנון, משמע כולל הצבא הסורי. משום-מה הסתפקה ישראל בהחלטה קודמת, 425, שהיתה מופנית לצה"ל בלבד. היה זה ביטוי מודחק לאדישותה של הממשלה לגבי ההיערכות הצבאית בלבנון לאחר פינוי צה"ל. למעשה, ההשלמה של ישראל עם הישארות הצבא הסורי בלבנון, הופכת את הביטחונות שקיבלנו למיותרים, ואנו עוד מתמקחים על הרחבתם בעתיד, בקו הגבול בגולן.

בעבר מחינו נמרצות נגד מערך הטילים הסוריים בגבול סוריה-לבנון, שהפריע לטיסותיהם של מטוסים ישראליים בשמי לבנון. לא נחנו ולא שקטנו עד שנמצאה שעת הכושר לחיסולו של מערך זה, ואילו עכשיו אין מתנים את הנוכחות הסורית בלבנון בשום תנאי. אנו משלימים עם שינוי אסטרטגי זה. בדיונים על הסכם ההפרדה בין צה"ל לצבא הסורי בגולן, בשנת 1974, התנינו את הסכמתנו לנסיגה מסוימת, בהקמתו של אזור חיץ מאויש ע"י כוח או"ם המפריד בין שני הצבאות, ואנו ממשיכים לתבוע שהסכם על הגולן יכלול אזורי חיץ, פירוז ודילול. אולם,

משום-מה, שכחה הממשלה לכלול תביעה זו בעת הנסיגה מדרום לבנון. האיגרת הישראלית לאו"ם אינה מזכירה את החלטה 520 של מועצת הביטחון, שקראה גם לצבא הסורי להתפנות מאדמת לבנון.

מנקודת המבט של השתלבות באזור היתה המעורבות הישראלית במערכות הפוליטיות בארצות השכנות, אפקטיבית יותר מאשר הקריאות הפתטיות להקמתו של "מזרח תיכון חדש". המעורבות היתה במגוון רב של פעילויות: בימי מלחמת האזרחים בתימן, בשנות השישים, סיעה ישראל לפי בקשתו של מלך ירדן באספקת נשק לאימאם של תימן. בשנות החמישים ביקש הקולונל אדיב שישאקלי עזרה מישראל לחזרתו לשלטון בדמשק, אם כי בימי שלטונו אירעו התנגשויות רבות בין הצבא הסורי לצה"ל. בדיווחים הסודיים מז'נווה אל משרד החוץ בירושלים כינה משה ששון, הנציג הישראלי שניהל את השיחות, את המנהיג הסורי בשם הצופן "המנומס", שהוא שם נרדף ל"אדיב". התמיכה הצבאית של ישראל ב"פְּשְׁמֶרְגָה", המורדים הכורדים, נגד השלטון העיראקי בבגדד היא מן המפורסמות, כמו גם הסיפורים הססגוניים על אלופי צה"ל שהתארחו אצל מולה מוסטפה באראזני במפקדתו בהרי הכורדים. אולם, מה שלא ידוע הוא ששליחים ישראלים השתתפו בשנות השבעים, יחד עם לוחמים כורדים, בהפגזת בתי-הזיקוק בכירכך.

אפילו במלחמת האזרחים בסודן, בין הדרומיים (עובדי האלילים והנוצרים כאחד) ובין הצפוניים (המוסלמים), נקלעה ישראל למעורבות.

בסוף שנות השמונים שיתפה ישראל פעולה עם סוריה למניעת פריקתם של טילים עיראקיים, שהוזמנו ע"י הנשיא, הגנרל מישל עאון, בחוף לבנון. בראשית אותו עשור זימנה ישראל, במלון בתל-אביב, את ראשי העדות היריבות בלבנון, בניסיון לפשר ביניהן. המעורבות של ישראל בלבנון לא החלה עם מלחמת שלום הגליל ב-1982. ראשיתה נעוצה במשלוח הראשון של נשק, שישראל סיפקה ב-1958 לצבא לבנון, שהיה תחת מרותו של הנשיא כאמיל שמעון, כדי שיוכל לעמוד מול לחצי קע"ם, האיחוד המצרי-סורי שביקש לבלוע את לבנון הריבונית. המצרים הודאגו מהקשר שהוקם ברומא בין משלחת לבנונית, בראשותו של קולונל פואד לחוד (דודו של הנשיא הנוכחי, גנרל אמיל לחוד), ובין משלחת ישראלית, ובייחוד מהעובדה שהלבנונים ביקשו סיוע צבאי מישראל. בתגובה זממו המצרים לרצוח את יובל נאמן, סגן ראש אמ"ן, שעמד בראש המשלחת הישראלית. התוכנית המצרית להתנקש בחייו של יובל נאמן נחשפה, והמעשים הועתקו למקום אחר. הקשרים בין ישראל ללבנון הלכו והתהדקו, עד כי ב-1983 טענו מתנגדיה של ישראל כי שני נשיאים בלבנון, באשיר ג'ומאייל ואחיו אמין, נבחרו על כידונים ישראליים. אין לישראל סיבה להצטער על סופו של הרומן הארוך עם העדה המרוניטית בלבנון, שהחל עוד לפני קום המדינה, בהסכם שנחתם בירושלים ב-1947, בין

המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית לבין הפטריארך של ביירות. הרומן הסתיים בסירובו של נשיא לבנון, ב־1983, לחתום על חוזה של "כמעט שלום", שמשלחות ישראל ולבנון חתמו עליו, לאחר מו"מ שהתנהל בקרית־שמונה ובחאלדה, והפרלמנט הלבנוני אשרר אותו. המרורים שהאכילו ראשי העדה המרוניטית את ממשלות ישראל אינם מעוררים געגועים לשיבה ליחסים האינטימיים עם העדה. אין טעם לבכות על החלב שנשפך בלבנון, ואף לא על קץ המעורבות המסועפת של ישראל בארצות האזור. אולם יש מקום לציין, שמידת ההשתלבות הישראלית באזור היתה בעבר נרחבת יותר מאשר היא כיום. כינון הקשרים הדיפלומטיים והמסחריים עם אחדות ממדינות האזור לא העמיק את השילוב הישראלי ברקמת המרחב.

ההבחנה בין "שטחים בכוח הזכות" ל"שטחים בזכות הכוח"

אילו צבים צבאיים, מדיניים ואף כלכליים עלולים לגרום לנסיגות טריטוריאליות, אולם חובה להיזהר מלהפוך את הנסיגה לפולחן דתי המסוגל להביא מזור לכל חוליי האזור. אכן, בחמישים ושתיים שנות המדינה נאלץ צה"ל, לא אחת, להיסוג משטחים ששחרר (בתוך תחומיה של ארץ־ישראל), או כבש (מחוצה לה). אולם תדירות הנסיגות אינה צריכה להפוך למחלה. מחלת הנסיגה (על משקל מחלת הנפילה). את הסימפטום למחלה זו ניתן לאבחן ע"י חום גבוה בהתלהבות לנסיגה מתמדת, בנוסח המהפכה המתמדת של טרוצקי.

כדי לטפח את האשליה, כאילו בויתורים טריטוריאליים לפלשתינים ניתן להגיע לשלום בארץ, יש הסומך יתדותיו בהחלטתו של דוד בן־גוריון לסגת מקדמת סיני, בינואר 1949, והוא מתעלם מקריאת התיגר של ממשלת ישראל על החלטת מועצת הביטחון, באוקטובר 1948, שפקדה על ישראל לסגת מבר־שבע ומכל השטחים שכבש צה"ל אחרי ה־14 באוקטובר. בעיצומה של המלחמה, שגבתה מחיר־מים כבד מצה"ל, אמרה ישראל "לא" נחרץ וחד־משמעית למעצמות העולם, ולא נכנעה לתביעת הנסיגה שהציגו לה. היא לא נטשה את בר־שבע ואת אשדוד, לא נסוגה לעמדות שהחזיקה קודם למבצע "יואב", ושמרה על "חפירות החיים" בדרך לנגב. מכוחה של עמידה איתנה זו ניצחה ישראל במלחמה כולה, ולא רק במבצע האחד שפרץ את הדרך לנגב. אמנם, שמונים יום לאחר מכן נכנעה ישראל ללחץ הבריטי־אמריקאי וצה"ל נסוג ממבואות אל־עריש, אולם אין דומה באר־שבע לאבו־עגילה. באר־שבע היא בארץ־ישראל, ואבו־עגילה היא מחוצה לה. באר־שבע היא בשטחים שישראל יושבת בהם בכוח הזכות, ואילו למבואות אל־עריש הגיע צה"ל בזכות הכוח.

הבחנה זו הדריכה את ישראל בהחלטותיה. מצד אחד נסוגה, מרצונה החופשי, מחמישה־עשר הכפרים שכבש

צה"ל בלבנון, ומצד שני החליטה לא לסגת מירושלים כבירת ישראל ולא להיכנע לתביעת הבינאום, שהתקבלה כהחלטה בעצרת או"ם, ברוב של שני שלישים. שלא כמו בינואר 1949, כאשר בריטניה איימה בהתערבות צבאית וארה"ב איימה בשינוי היחס לישראל, במרס 1949 איש לא איים על ישראל, ולא הופעל כל לחץ להסגת צה"ל מחמישה־עשר הכפרים שכבש בלבנון. בתמורה לנסיגת צה"ל הצליחה ישראל להבטיח, בהסכם שביתת־הנשק, התחייבות להסגת הצבא הסורי מדרום לבנון. בכך גם נקבע "הקו האדום" הראשון בלבנון, שמדרום לו אסורה נוכחותם של כוחות צבא זרים, משמע, סוריים. אולם אין דין הכפרים בדרום לבנון כדינה של ירושלים. מירושלים אין נסוגים, ועל ירושלים אין מוותרים, חרף הלחץ הבינלאומי הכבד שהופעל נגד המדינה הצעירה, שהיתה שרויה במשבר כלכלי קשה בעקבות קליטתם של גלי העלייה ההמונית. הסכם שביתת־הנשק עם לבנון, שעל פיו נסוגה ישראל מהכפרים בלבנון, נחתם בסוף מרס 1949, ובסוף אפריל נפתחה מערכה מדינית חדשה על גבולותיה של ישראל. ועדת הפיוס של האו"ם כינסה, בלואזן, ועידה בהשתתפות נציגי ישראל ומדינות ערב, כשבסדר יומה כלולה גם התביעה הערבית להסיג את ישראל לגבולות שקבע האו"ם בנובמבר 1947, בהחלטתו על חלוקתה של הארץ לשתי מדינות, יהודית וערבית. סימוני גבול אלה נמחקו בסערת המלחמה שנכפתה על המדינה היהודית עם הפלישה של צבאות ערב.

פיתויי נסיגה

בשעה שנתן אלתרמן פרסם את שירו על הפרו"ש וקרא: "אין עם אשר ייסוג מחפירות חייו", פרסם מהאטמה גאנדי מאמר בשבועון הודי, שבו ייעץ ליהודים להבליג ולא להגיב, גם אם הערבים ידחפו אותם לים המלח (ים המוות). מאמרו של גאנדי קומם גם את פרופ' מרטין בובר, איש "ברית שלום", שהגיב במכתב גלוי למנהיג הודי, ובו כתב: "שלא כמו ישו, בן לעמנו, ושלא כמוך, לא הורינו תורה של אי־אלימות, מפני שאנו מאמינים שאדם צריך לפעמים להשתמש בכוח, כדי להציל את עצמו ועוד יותר מכך את ילדיו". יהודי ארץ־ישראל לא קיבלו את דעתו של גאנדי, שארץ זו שייכת לערבים ועליהם להשלים עם המכות שהם מקבלים מידי יריביהם. היהודים העדיפו את קריאתו של המשורר העברי על עצתו של המנהיג ההודי. הם הגיבו בכל כוחם לניסיונות ההתנכלות לחייהם, והדפו את צבאות ערב שפלשו לארץ־ישראל. גאנדי נרצח ע"י קנאי הודי. למקומו, כ"משיאי עצות", ניסו להיחזק דיפלומטים בריטים, צרפתים ואמריקאים. הם איחרו את הרכבת. תקומתה של ישראל מנעה מהם לחזור על עצתו־המלצתו של גאנדי שהארץ שייכת לערבים בלבד, אולם הם ניסו לשכנע את ישראל שעליה לתגמל את הערבים על שלא הצליחו לדחוק את ישראל לים המוות (ים המלח).

לבחישתם הדיפלומטית לא קראו או "תהליך" "מדיני", אלא פיוס. אולם היעד היה זומה: הסגת ישראל מהשטחים שצה"ל כבש בסערת המלחמה. הדיפלומטים האמריקאים עמדו תחת לחץ ידידיהם הבריטים שלטשו עין לנגב. אולם הם הכירו את עמדתו של הנשיא טרומן, שאמר לידידו היהודי אדי ג'ייקובסון, שבשום פנים לא ילחץ על ישראל לוותר על הנגב. לכן חיפשו מהלך מתוחכם יותר. בעקבות הפיכה צבאית שהתחוללה בדמשק, בסיוע האמריקאים, עלה לשלטון איש-אמונם, חוסיני זעים, שהביע את נכונותו להיפגש עם ראש ממשלת ישראל. הפיתיון היה גדול. זעים הציע לכרות חוזה שלום עם ישראל ולקלוט 300 אלף פליטים פלשתינים. אולם בהצעה שהעבירו האמריקאים מהאיש שלהם בדמשק היתה סירכה. זעים דרש את מחציתו של ים כינרת. לשווא האיכו האמריקאים בבן-גוריון להיענות להזמנתו של השליט הסורי לפגישה עמו. הוא סירב לוותר אפריורי על מחצית הכינרת. הוא שמר על העיקרון של "אין עם אשר ייסוג מחפירות חייו".

הצרפתים, לעומת זאת, נקטו טקטיקה שונה. קלוד בואסנג'ה, נציגה של צרפת בוועדת הפיוס של האו"ם, ביקש, בשיחה עם חבר משלחת ישראל, אליהו ששון, שישראל תוותר לסורים ותאפשר להם להגיע עד לירדן. הוא הסביר: "בתביעה זו אין לראות אמביציה טריטוריאלית, כי אם חידוש אינטרס סורי בלבד". להצעה זו, שהוצגה כבקשה לתיקון גבולות, השיב אליהו ששון: "תוציא לך מן הראש שישראל תסכים לתיקון כזה. כדאי לך להודיע לממשלתך שלא תנסה לקנות את ידידות הסורים על חשבון ישראל".

ההנחה השגויה של חברי ועדת הפיוס, כאילו ניתן לסחוט מישראל תיקוני גבולות משמעותיים, נבעה מהתקר שאירע בראשיתה של ועידת לוזאן. בעטייה של שגיאה טקטית נתנה משלחת ישראל את הסכמתה לפרוטוקול מ-12 במאי 1949, שבו נקבע כי גבולות החלוקה, מנובמבר 1947, ישמשו בסיס לדיוניה של ועידת לוזאן. משלחת ישראל בלוזאן סברה שהסכמה מעין זו תחזק את תביעת ישראל להוצאה מיידית של צבאות ערב מתחומה של ארץ-ישראל, שכן החלטת עצרת האו"ם אינה מסמיכה את מדינות ערב להציב חיילים בתחומה של ארץ-ישראל. מדינות ערב דחו את הפירוש הישראלי, ולכן הודיעה ממשלת ישראל שהסכמת המשלחת היתה שגויה, שהרי אותה שעה כבר הכריעה הממשלה בעד מבצע התנחלות מקיף בשטחים שמעבר לגבולות החלוקה. אמנם לא בבתים חדשים, אלא בבתים של נפקדים ערבים.

עוד בעיצומה של המלחמה הורה בן-גוריון, בניגוד לדעתם של שני שרים שחששו מפני סיבוכים בינלאומיים, ליישב עולים ברמלה, שננטשה ע"י תושביה הערבים. בגבור גלי העלייה לא התעוררו עוד ספקות ביחס ליישובם של העולים בשטחים שנכבשו ע"י צה"ל. במהלך ועידת לוזאן, בקיץ 1949, דחתה ישראל את כל ההצעות שנועדו להסיג

את צה"ל מעמדותיו, ולו באצטלה של תיקוני גבולות, כגון נתח מהנגב, להבטחת רצף טריטוריאלי בין מצרים לירדן בתמורה להשאת הגליל המערבי בידי ישראל, אף שבהחלטת החלוקה של האו"ם הוא לא נכלל בתחומי המדינה היהודית. בקבלת פנים למשלחת שחזרה מלוזאן, ערך שר החוץ, משה שרת, את חשבון הנפש של הקו המדיני שננקט בוועידה, והלקח העיקרי שהפיק היה מרעיש. נדהמנו למשמע הרהוריו הביקורתיים במסיבה שנערכה על מרפסת הביתן של משרד החוץ בקריה. הופתענו לשמוע אותו אומר: "אולי רצוי שנפסיק לחזר אחר הערבים ולהצהיר על רצוננו בשלום. העולם הערבי מפרש את הצהרותינו כסימן לחולשה, וככוננות להיכנע".

בישיבה של מזכירות מפא"י כלל משפט נוסף: "היפוכו של דבר. עלינו לומר, אין אנו זקוקים לחווי שלום. אנו מרוצים מן ההסכמים הקיימים (שביתת-נשק)".

ההזדמנויות שלא הוחמצו

ההיסטוריונים החדשים, המחפשים אותות ומופתים להוכחת התיזה כי ישראל החמיצה הזדמנויות לשלום, ודאי יצביעו על המפות והתוכניות שסבבו באותן השנים בין מתווכים למיניהם, כהוכחה שהתנגדותה של ישראל לפשרה טריטוריאלית, בין גבולות החלוקה לבין קווי שביתת הנשק, מנעה הסדר ישראלי-ערבי. זוהי הסתמכות נואלת, שכן התוכניות לפשרה לא הוצעו ע"י מדינאים ערבים אלא ע"י דיפלומטים מערביים, לרוב בלתי מוסמכים ומפשרים לא-קרואים. באותן השנים, בין חתימתם של הסכמי שביתת-הנשק ובין מערכת סואץ, אף שליט במדינות השכנות לא היה מוכן לתת ידו לפשרה כזו. נהפוך הוא. עשר שנים לאחר מכן, בשנות השישים, כאשר הנשיא בורגיבה מתוניסיה הכריז במסיבת עיתונאים בירושלים העתיקה (שהיתה אז בשלטון ירדני), שעל הערבים להכיר בישראל כדי להגבילה לגבולות החלוקה, הטילה עליו הליגה הערבית נידוי. ישראל דחתה את הניסיונות לקצץ בשטחה, לא רק משום שהערבים מיאנו לשמוע על פשרה טריטוריאלית כלשהי עם ישראל, אלא משום שמנהיגיה היו משוכנעים שארץ הקולטת עלייה גדולה אסור לה להצטייר כמדינה מתכווצת, שעמה נסוג מחפירות חייו. זוכרני את דבריו הזועמים של משה שרת בנובמבר 1955. ברדתו מהמטוס שהביאו לנוי יורק, הגיב בחריפות על הכרזתו של אנתוני אידן, שישראל חייבת להסכים על גבול שיותווה כפשרה בין קו החלוקה לקו שביתת הנשק. שרת השיב בחרון-אף על "נאום גילדהול" של ראש ממשלת בריטניה, ואמר: "ישראל לא תיתן לבתר את גופה. מי שרוצה לנהל מו"מ איתה, לא תהיה לו ברירה אלא לשוחח עם ישראל כמות שהיא, על כל חבליה ומחוזותיה. כשם שאין להשמיט אף אחת מאותיות שמה, מיו"ד עד למ"ד". שר החוץ הישראלי הבין שבהצעתו התכוון ראש

בשדה הקרב נזכרו מדינות ערב בנוסחת ה"סטטוס-קוו" ודרשו שישראל תסיג צבאה לקווי שביתת-הנשק, שרק תמול שלשום סירבו להשלים עמם.

תשעה ימים אחר תום מלחמת ששת-הימים עלה מונח חדש על שולחן הניתוחים המדיני: הגבול הבינלאומי. ממשלת הליכוד הלאומי החליטה לגלות לווינגטון על נכונותה לנהל מו"מ עם מצרים וסוריה על בסיס הגבול הבינלאומי. היא לא התחייבה לסגת לגבול הבינלאומי, אלא לנהל מו"מ על בסיס הגבול הבינלאומי. כעבור זמן-מה ביטלה הממשלה את החלטתה זו, לאחר שמצרים וסוריה הכניסו נשק חדיש, שחייב שוליים טריטוריאליים רחבים יותר להבטחת שלומה של ישראל. המושג קנה לו אחיזה, ואחת-עשרה שנה לאחר מכן הוא שימש בסיס לדיוני קמפ-דייוויד: נסיגה ישראלית מסיני, אבל לא מחבל עזה, שהוא ארץ ישראל, בתוך הגבול הבינלאומי. הנסיגה הראשונה, מאז מלחמת ששת הימים בתוך תחומי ארץ-ישראל, התבצעה מכוח הסכמי אוסלו בעזה וביריחו. כך זה נמשך מאז 1993. בשלבים שונים חיפשו המבצעים תחליפים לשוניים לנסיגת צה"ל, כדי לכסות על היסוסי הנסיגה. מכאן נבעו ההגדרות: "פריסה חדשה", "היערכות מחדש" ו"פעילות". כל הזכר את הדילמות שבפניהן הועמדו בעבר ראשי המדינה, מול לחציהן של המעצמות להסגת צה"ל, מתקשה לבלוע ולעכל את כריך הנסיגות מיהודה ושומרון ומהגולן, המוגש לנו באחרונה. פתיחת הסכר באוסלו הקהתה את רגישותנו לנסיגות שאנו דשים בהן השכם והערב, ואין אנו שועים כלל להשלכותיו של רעיון הנסיגה בתחומים אחרים של חיינו. אנו תוהים מי הדביק את מי בנגיף הנסיגה: הסטיות מערכי היסוד של הציונות, מגילת העצמאות ומיזוג גלויות, או להפך, הנטייה לנסיגה טריטוריאליה הטביעה את חותמה על המערך הנפשי של חברתנו?

הנסיגה ממגילת העצמאות

והי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם, עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית", "אנו מכריזים על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל", "אנו קוראים לאו"ם לתת יד לעם היהודי בבנין מדינתו" - משפטים אלה הם אבני היסוד של מגילת העצמאות. אמנם, המדינה היהודית הבטיחה "לקיים שוויון זכויות לכל אזרחיה, בלי הבדל דת, גזע או מין", אולם הדגש היה על יהודיותה ולא על הדמוקרטיה שלה. במגילת העצמאות לא נכלל המונח: "מדינה דמוקרטית". האופי הדמוקרטי של המדינה היה מובן מאליו, כמו כל המדינות הדמוקרטיות בעולם שלא הכריזו על עצמן כבעלות משטר דמוקרטי. ההגדרה "מדינה דמוקרטית" היתה נהוגה דווקא במדינות טוטליטריות, מדינות הגוש הקומוניסטי באירופה - הדמוקרטיות העממיות. אין יָמָה שח"כ עזמי בשארה, חניך האוניברסיטה בגרמניה המזרחית, "הדמוקרטית",

ממשלת בריטניה להפיס את דעתו של השליט המצרי, על חשבונה של ישראל. עסקת הנשק הצ'כית שחתם נאצר הדאיגה את אידן, והוא השלה את עצמו שבעזרת לחץ על ישראל לקיצוץ בגבולותיה, הוא יצליח להחזיר את מצרים לחיק המערב. ישראל לא היתה מוכנה לוותר על האינטרסים החיוניים שלה למען חילוצה של מצרים מתחום ההשפעה הסובייטית. לא נקפה שנה ואידן נקלע למשבר חמור עם נאצר, ובעטיו מצא את עצמו בסירה אחת עם ישראל, במלחמת סואץ.

חרף הניצחון הצבאי המזהיר על צבא מצרים, הסתיימה המלחמה בכאב צורב לישראל. למחרת הכרזתו של בן-גוריון בכנסת על "המלכות השלישית", הוא נאלץ להסכים, תחת לחץ אמריקאי-סובייטי, לנסיגה מסיני. תחילה דחתה ווינגטון את הצעתה של מוסקווה לשגר חיל משלוח צבאי, אמריקאי-סובייטי, להפסקת המלחמה בסואץ. מיד לאחר מכן הוזהרה ישראל (גם באמצעותו של המנהיג היהודי אבא הלל סילבר), שהיא תישא באחריות להתלקחותה של "מלחמת עולם שלישית", כאילו הברירה היא בין המלכות השלישית של ישראל לבין מלחמת עולם שלישית. בתמורה לנסיגה, התחייבה ארה"ב לערוב (בשיתוף המעצמות הימיות האחרות) לחופש השיט הישראלי במצרי טיראן. כוח או"ם שהוצב במבואותיו של מפרץ אילת, היה אמור להבטיח את קיומה של ההתחייבות.

כואבת יותר היתה ההחלטה על נסיגת צה"ל מחבל עזה, שהרי חבל ארץ זה הוא בתחום ארץ-ישראל. עוד ברודוס, בימי המו"מ לשביתת-הנשק, תבעה ישראל את הסגתו של הצבא המצרי מעזה. ב-1956 הוסכם שכוח או"ם, שישלוט בחבל עזה, ימנע חזרתו של הצבא המצרי לרצועה. הסכמה זו הופרה מיד לאחר הפינוי של צה"ל. חרף אכזבות אלה הניבה מערכת סואץ גם תוצאה חיובית: השותפות עם בריטניה וצרפת במערכה זו וההסכם עם ארה"ב בסופה של המלחמה, הביאו לגניזתן הסופית של התוכניות לקיצוץ בגבולות ישראל.

המטרה: סטטוס-קוו

תוצר לוואי לגניזתן של התוכניות לקיצוץ בגבולותיה, פתחה ישראל במערכה להכרה בינלאומית בקווי שביתת-הנשק כגבולות הקבע של ישראל. במסגרת מאמץ זה סובב ראש הממשלה לוי אשכול, בקיץ 1966 במטוסו, "מסדה 1", ברחבי אפריקה, כדי לרכוש את תמיכתם של הנשיאים האפריקניים לרעיון הסטטוס-קוו הטריטוריאלי. נלווית למסעו המפרך ועקבתי אחרי המו"מ הקשה עם המנהיגים האפריקנים, שרובם ככולם פחדו מפני רוגום של שליטי ערב ודחו את בקשתו של אשכול. לא נקפה שנה ומלחמת ששת הימים טאטאה את קווי שביתת-הנשק, שרק שנה קודם לכן שימשו יעד למאמץ מדיני להכרה בינלאומית בהם כגבולות קבע. רק אחר תבוסתם

זכות השבות מקורה בקשר ההיסטורי, שלא נפסק לעולם, בין העם והמולדת. גם המשפט הכיר בקשר זה הלכה למעשה. אין חוק השבות מסוג חוקי ההגירה הקובעים באילו תנאים מקבלת המדינה מהגרים. חוקים אלה קיימים בהרבה ארצות והם משתנים מזמן לזמן לאור החלופות והתמורות הפנימיות והחיצוניות. חוק השבות אין לו דבר עם חוקי הגירה. זהו חוק ההתמדה של ההיסטוריה הישראלית. חוק זה קובע את העיקרון הממלכתי אשר בכוחו הוקמה מדינת ישראל.

ההצעות שהונחו באחרונה על שולחן הכנסת לתיקון חוק השבות נוגדות את מטרתו של החוק, וכולן מכוונות להסיג אותנו מהקשר הגורדי בין העם למדינתו.

הנסיגה בתחומי החינוך

הנסיגה בתחומי החינוך היתה מגוונת ומסועפת. ראשית, הנטייה להכיר ברשת החינוך של ש"ס, עד כדי אחריות מלאה לתקציבה, מבשרת סחף בחוק לחינוך ממלכתי, שנועד לבטל את משטר הזרמים בחינוך. בהתלהבות רבה קיבלו הכנסת והציבור, באוגוסט 1953, את ביטול הזרמים בחינוך. 47 שנים אחרי בשורת הביטול, ירד החינוך האחיד "אל המעיין" ואף פגע ברעיון מיזוג הגלויות. הועמק הפירוד בתוך החינוך החרדי לשתי רשתות, האחת אשכנזית, של "אגודת ישראל", והשנייה ספרדית, של ש"ס.

זה הזכיר לנו משימה אחרת שנטלה על עצמה מערכת החינוך: האינטגרציה. מערכת החינוך לא הסתפקה בהשתלבות בניהם של יוצאי גלויות שונות ברשת אחידה, אלא גם הביאה ילדים משכונות של מעוטי יכולת לבתי ספר בשכונות של עשירים כדי להביא לאינטגרציה בין השכבות, גם דרך הסעתם היומית של הילדים, מבתיים המרוחקים, לבתי הספר.

לאן נעלמה סיסמת "התודעה היהודית", שהיתה מיועדת להנחיל קצת ידע יהודי לתלמידים? ההנחיות ללמד את תולדות הארמנים ואת שירי מחמוד דרוויש לא הספיקו עדיין לגזול שעות רבות מכדי לדחוק את רגליה של התודעה היהודית.

האומנם בית הספר הממלכתי הנחיל ללשון העברית הכתובה את ה"הומלסים" ו"הפרומואים" ואת "המסתלבט" ו"אינשאללה"?

בוויכוח הפומבי המפורסם עם ההיסטוריון הבריטי, פרופ' ארנולד טוינב, התהדר ד"ר יעקב הרצוג ברציפות ההיסטורית בין העם העתיק שישב בארץ-ישראל לבין העם היהודי שחידש בה את עצמאותו, ואמר: "מכל עמי הקדם במזרח התיכון, אנו העם היחיד החי כיום ברציפות במזרח התיכון, המדבר באותה לשון ומחזיק באותה אמונה דתית".

לפני כארבעים שנה יכול היה ד"ר הרצוג להיות משוכנע,

העלה באחרונה את נס "המדינה הדמוקרטית של כל אזרחיה" בישראל, כתחליף להגדרה של מדינה יהודית. הרי אחיו הערבים נלחמו, גם בכוח הנשק, נגד כינונה של מדינה יהודית. המפתיע הוא שח"כים וסופרים יהודים נתפסו בקורי העכביש של סיסמה נואלת זו, ואינם מבחינים שזו קריאה לנסיגה ממגילת העצמאות, משום שהייחוד היהודי מפריע להם. הפוליטיקאים היהודים שנפלו בשבי הדיאלקטיקה של ד"ר בשארה אינם יודעים שהמונח: "מדינה דמוקרטית" לקוח מהלקסיקון של תנועת ההתנגדות הפלשתינית, בעת שנלחמה להקמתה של מדינה פלשתינית על הריסותיה של ישראל.

שנים אחדות נמשך הוויכוח בין ארגוני המחבלים הפלשתיניים בשאלה אם לכלול את המונח "מדינה דמוקרטית" במצע של אש"ף. היו שהביעו את החשש פן מונח זה עלול להתפרש כמתן שוויון זכויות לכל היהודים היושבים בארץ-ישראל. רק בינואר 1968 הסכימו ביניהם לנוסחה האומרת: "המטרה היא להקים מדינה פלשתינית, דמוקרטית ועצמאית, השומרת לאזרחים המקוריים את זכויותיהם החוקיות, בלי אפליה בדת או אמונה". ההדגשה על "אזרחים מקוריים" נועדה להרגיע את החוששים שמא המדינה הדמוקרטית תעניק זכויות לכל היהודים בפלשתינ. התוספת "המקוריים" הוציאה מכלל הזכאות לשוויון את היהודים שבאו אחר "הפלישה הציונית לארץ".

אפשר להבין את מניעיהם של הפוליטיקאים הערבים, המנסים להסיג את ישראל מייחודה היהודי. בדרך זו הם מנסים להביא לפלשתיניזציה של ישראל, ואת מטרתם זו חובה לסכל. אולם קשה להבין את הפוליטיקאים הישראלים המוכנים לזעזע את היסוד שעליו מושתתת חברותם בכנסת - מגילת העצמאות - המבטיחה את הייחוד היהודי של המדינה. הפילוסוף הצרפתי, ז'אן פול סארטר, שאינו נמנה עם חסידי הציונות, אמר פעם: "איני יכול לשפוט את העם היהודי על-פי הכללים המקובלים של ההיסטוריה האנושית. העם היהודי הוא משהו אחר, מעבר לזמן, ולכן איני יכול לחרוץ משפט על הדילמה של יחסי ישראל-ערב, מבלי לקחת בחשבון נקודה זו".

הנסוג מן הייחוד היהודי של המדינה, מאבד רכיב חשוב זה ביחסו של העולם כלפי ישראל. הנשק המסייע לנסיגה מן הייחוד היהודי הוא ההתכחשות לציונות והניסיון לקעקע את חוק השבות.

הקנאה בהצלחתו של החזון הציוני, לעומת כישלונו של החלום הקומוניסטי, דחפה היסטוריונים בעלי עבר קומוניסטי, להתלכד סביב הדגל של "פוסט ציונות". אין הם יכולים להתכחש להישגיו של המפעל הציוני בעבר, לכן בחרו ב"פוסט ציונות", שמשמעה: הציונות גמרה את תפקידה ועבר זמנה.

זוהי צורה אחת של הסגת העם ממטרתו. הצורה השנייה מוצאת את ביטויה בניסיונות לשנות את חוק השבות. בהגישו את החוק לכנסת הכריז דוד בן-גוריון:

וביקש לקרוא את תעלת הימים על שמו של אלון. יותר מארבעים יהודים עשירים מהתפוצות, שהוזמנו לטקס ראשית כרייתה של התעלה, הבטיחו מאה אלף דולר, כל אחד, למטרה זו, שעלותה הכוללת נאמדה במיליארד דולר. הם קיבלו את כספם בחזרה, לאחר שממשלת רבין החליטה לסגת מהפרויקט.

*

הנסיגה הראשונה מלבנון, בסוף מלחמת הקוממיות, לא הותירה צלקות. היא היתה פרי החלטה חופשית של ישראל. לא כן הנסיגה השנייה מסיני, בסוף מערכת "קדש", ב־1956. הטראומה של הנסיגה תחת לחץ כבד של המעצמות הטביעה את חותמה על המאמצים המדיניים של ישראל שלא להיקלע למצב דומה גם לאחר מלחמת ששת הימים. המאמצים הצליחו כל עוד העם דבק באמונתו לשמירת קיומו הבטוח ולמניעת הישנותן של מלחמות. בגבור העיפות הפנימית החל הסחף שמצא את ביטויו בנסיגה מהגבולות ובחיפוש נימוקים להצדקתה.

ואנו מהרהרים ותוהים: האם האילוצים החיצוניים להסגת צה"ל מאחזתו החלישו את הנוגדנים הפנימיים לנגיפי הנסיגה, או שמא הנסיגה מהציונות כרסמה בכושר ההתנגדות לנסיגה טריטוריאליסטית? ■

שאילו קם רבי עקיבא לתחייה היה מוצא לשון משותפת ונושאים משותפים לדו־שיח עם יהודי ישראל, על מלחמת בר־כוכבא ועל חורבן המקדש. נדמה שהיום לא היה יעקב הרצוג משוכנע שחניכי החינוך הממלכתי מסוגלים לעמוד באותו דו־שיח. גם בלשון וגם בתודעה היהודית חל כרסום. חלה נסיגה.

הנסיגות מפרויקטים לאומיים גדולים

תהליך ההתקפלות הביא בכנפיו גם שתי החלטות שגויות לחיסולם של שני פרויקטים לאומיים גדולים. בשתי ההחלטות קופלו גם שיקולים מפלגתיים, שבהם לא נדון, אולם כואב הלב שממשלות ישראל נסוגו באמצע הדרך מביצועם של פרויקטים שהיו מביאים ברכה לישראל. בשנת 1980 החליטה הממשלה לייצר מטוס קרב ישראלי מתוחכם בשם "לביא". ארה"ב הסכימה להשתתף במימון הפרויקט, אולם אחרי שהושקע בו כמיליארד דולר, בכסף שבא ברובו מהאוצר האמריקאי, לאחר שהתעשייה האווירית הצליחה לייצר ולהטיס שלושה מטוסים בטיסות ניסיון, החליטה הממשלה, ב־1987, לחזור בה מתוכנית הייצור. לסגת.

בשנת 1979 המליצה ועדה פרלמנטרית, בראשותו של יגאל אלון, לכרות תעלה בין גוש קטיף שבחבל עזה ובין הר יאיר שבסמיכות לים המלח. מנחם בגין התלהב מהתוכנית

בחרתם בקלון מפחד מלחמה; קיבלתם גם את הקלון וגם את המלחמה.

וינסטון צ'רצ'יל